

اپیدمی کرونا و اقتصاد ایران: چارچوبی برای تحلیل مساله

حامد قدوسی (کانال تلگرام @hamedghoddusi)

نسخه شماره یک، ۲۳ اسفند ۱۳۹۸

محتوای اسلایدها از راهنمایی‌ها و نقدها و پیشنهادهای جمع بزرگی از همکاران و مخاطبان بهره برده‌اند که از همه ایشان تشکر می‌کنم.

هدف از اسلایدها

- توسعه یک چارچوب نظام‌مند برای درک اثرات کرونا روی بخش‌های مختلف اقتصاد ایران
- کمک به برقراری یک گفت و گوی روشن‌مند در مورد شیوه‌های بهینه برای مقابله و کاهش اثرات منفی بحران کرونا
- مستند کردن درس‌ها برای دوران پسا-کرونایی

این اسلایدها پس از دریافت بازخوردها و نظرات مخاطبان و متخصصان و انتشار اطلاعات جدیدتر به صورت دوره‌ای بروز خواهند شد.

محدودیت‌های تحلیل

- در این نسخه از اسلایدها تا حد امکان از ارائه عدد و رقم خودداری کرده‌ایم چون این کار نیازمند اجرای یک مدل حداقلی تعادل عمومی یا تحلیل جدول داده-ستانده از اقتصاد ایران است که انجام آن را به تیم‌های تخصصی واگذار می‌کنیم.
- این بحران جدید است و ما هنوز به خیلی از ابعاد آن اشراف نداریم. پویایی برخی تحولات (مثلا سرعت سقوط بازارهای مالی یا اعمال سیاست‌های ناگهانی در کشورهای مختلف) بسیار سریع‌تر از تحولاتی است که قبلا به آن عادت کرده‌ایم یا تجربه کرده‌ایم.

چرا یک تحلیل حداقلی و در حال تکامل لازم است؟

- کرونا اتفاقی منفی برای اقتصاد اکثر کشورهای دنیا است.
- کشورهای شیوع در آنها بالاتر بوده طبعاً در معرض خطرات اقتصادی بیش تری هستند.
- هشدار و تحلیل به معنی «افزودن بر نگرانی» نیست بل که در راستای **هوش یار شدن در جهت آماده شدن فعال** است.
- فراموش نکنیم که «**دیدن آینده از قبل**» و «**آماده شدن فعال**» یکی از راه‌های مهم برای کاستن از نگرانی و استرس است.

چارچوب تحلیل

- سطح خانوار: تاثیر کرونا روی «سلامت»، «عرضه نیروی کار»، «درآمد» و «سبد مصرف» خانوارها
- سطح بنگاه‌ها: تاثیر کرونا روی «تقاضای محصول نهایی» و «عرضه عوامل تولید» بنگاه‌ها
- سطح اقتصاد کلان: تاثیر کرونا روی «مخارج و منابع دولت»، «تراز جاری (تجارت خارجی)» و «متغیرهای اقتصاد کلان»

برخی ملاحظات اولیه

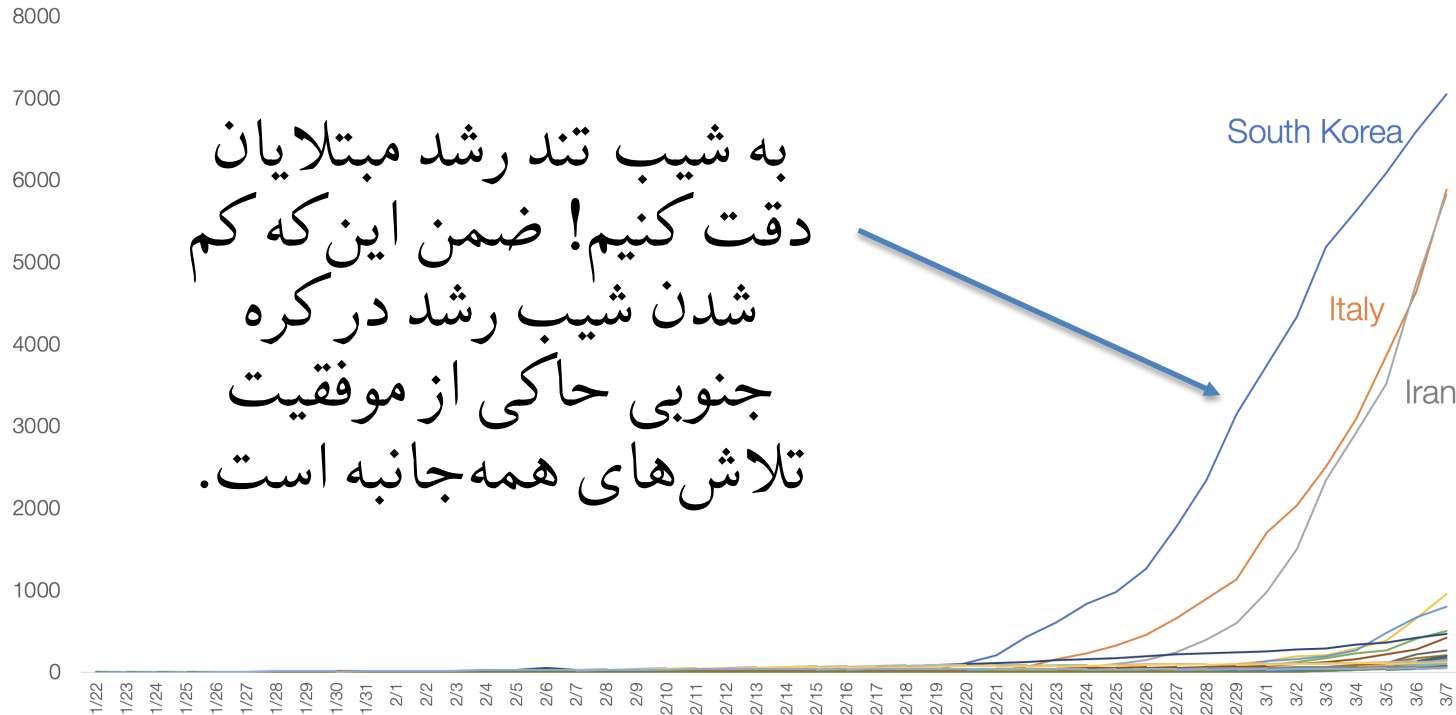
- اطلاعات ما از عمل کرد ویروس و تاثیر آن روی اقتصاد هنوز محدود است و در نتیجه باید تحلیل‌ها را با احتیاط لازم تفسیر کرد.
- اثرات مساله بسیار «غیرخطی» است و شهود ساده خطی برای تصور کردن میزان گسترش و اثرات این اپیدمی می‌توان خطای بزرگی تولید کند.

- جمعیت بیمار به صورت «نمایی» رشد می‌کند. آمارهای چند هفته قبل لزوماً تخمین‌گر خوبی از اتفاقات پیش‌رو نیست.

- اثرات اقتصادی مساله هم با کمی تاخیر ظاهر شده و در شبکه پیچیده ارتباطات اقتصادی بنگاه‌ها منتشر می‌شود.

شواهدی از همه‌گیری کرونا

Chart 3: Coronavirus Cases per Country
(Excluding China)

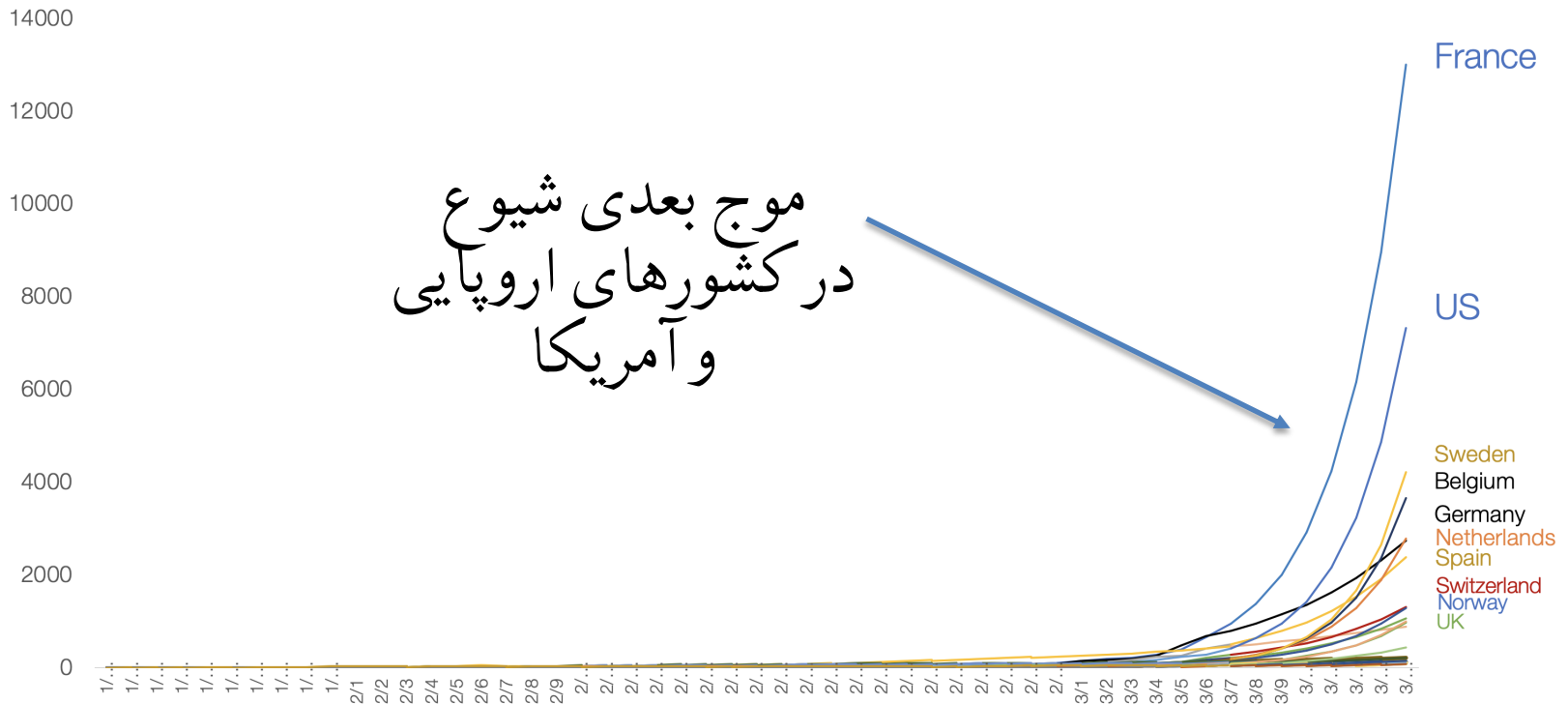

Source: Tomas Pueyo analysis from primary data from Github:
https://github.com/CSSEGISandData/COVID-19/blob/master/csse_covid_19_data/csse_covid_19_time_series/time_series_19-covid-Confirmed.csv

Source: [Pueyo \(2020\)](#)

شواهدی از همه‌گیری کرونا

Chart 6: Forecast of Coronavirus Cases per Country*
(Excluding China, South Korea, Italy, Iran)

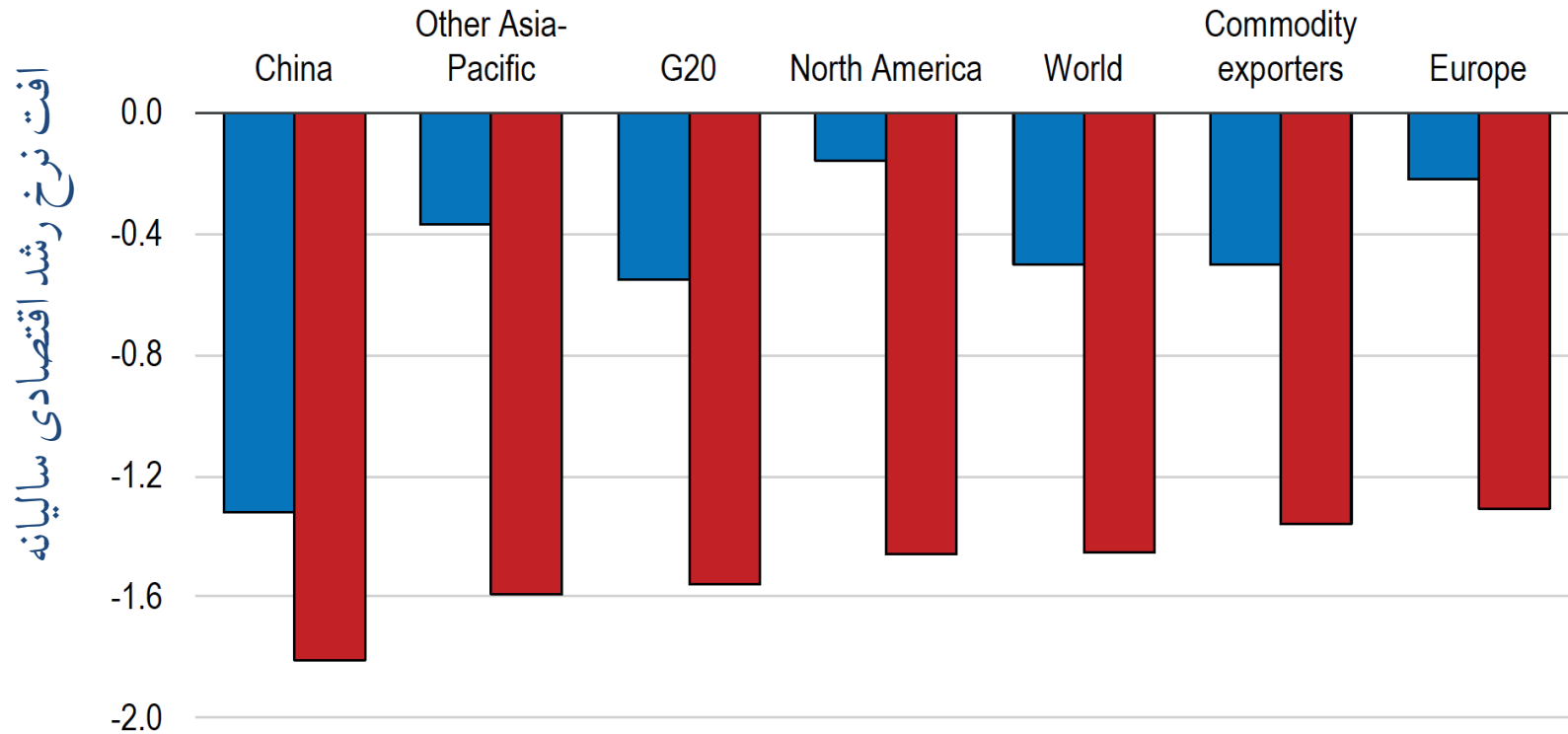
* Based on using the growth rate between 3/6 and 3/7 for 7 more days

Source: Tomas Pueyo analysis from primary data from Github:

https://github.com/CSSEGISandData/COVID-19/blob/master/csse_covid_19_data/csse_covid_19_time_series/time_series_19-covid-Confirmed.csv

Source: [Pueyo \(2020\)](#)

تخمین‌هایی از تاثیر بحران روی اقتصاد دنیا

Source: [CEPR \(2020\)](#)

قرمز: سناریوی گسترش

آبی: سناریوی محدود ماندن به چین

خصوصیات اقتصادی کرونا:
چه چیزی در این بحران متفاوت
است؟

ویژگی اول: حمله به اقتصادهای توسعه یافته

- این اولین بار پس از جنگ جهانی دوم است که یک اپیدمی خطرناک، ده اقتصاد اول دنیا را هدف می‌گیرد. اپیدمی‌های قبلی (مثلا ابولا) عمدتاً در اقتصادهای در حال توسعه و فقیر شیوع پیدا می‌کرد.
- با آمارهایی که در هفته اخیر منتشر شده است، به نظر می‌رسد که باید ورود دنیا به وضعیت «همه‌گیری» را پذیرفت.
- این به معنی است که اقتصادهایی که روی هم نزدیک به ۶۰ درصد تولید ناخالص دنیا را تشکیل می‌دهند، برای هفته‌های آتی در حالت نیمه-تعطیلی و قطع ارتباطات بین‌المللی به سر خواهند برد.

ویژگی دوم: هم شوک عرضه و هم تقاضا

- برخلاف بسیاری از بحران‌های قبلی، گسترش کرونا هم باعث «شوک منفی عرضه» و هم «شوک منفی تقاضا» است.
- **شوک منفی عرضه:** ناشی از فروریختن یا افت ظرفیت زنجیره تامین و کاهش بهره‌وری داخل خود بنگاه‌ها
- **شوک منفی تقاضا:** ناشی از موج‌های مختلف کاهش خرید مشتریان
- راه‌حل اقتصادی در این شرایط: ترکیبی از «سیاست‌های پولی»، «سیاست‌های مالی»، «سیاست‌های تجاری» و «سیاست‌های حمایتی»

ویژگی سوم: حمله به کل جمعیت

- یک تفاوت اساسی بحران کرونا با بحران‌هایی مثل سیل و زلزله این است که بحران‌های دیگر، فقط جمعیت «آسیب‌دیده» را تحت تاثیر قرار می‌دهد و بقیه جامعه برای کمک‌رسانی آماده و فعال است.
- کرونا نه تنها جمعیت بیمار، بل که «جمعیت سالم» را هم از چرخه بازار کار خارج می‌کند.
- در نتیجه **ظرفیت جامعه** برای «تولید کالاهای اساسی»، «خدمات درمانی»، «ارائه خدمات کلیدی» و «کمک‌رسانی» به شدت **پایین** می‌آید.

کرونا و اقتصاد ایران: شرایط پیش‌زمینه

کرونا و اقتصاد ایران

متأسفانه به دلیل عملکرد ضعیف اقتصاد ایران از سال ۱۳۸۷ تا کنون، بحران‌های متعدد و تلخی که جامعه ایران از سر گذرانده و رکود تورمی موجود، کرونا در بدترین شرایط تاریخی ممکن برای اقتصاد و جامعه ایران (شاید پس از شروع جنگ) رخ داده است.

کرونا در بدترین شرایط تاریخی اقتصاد ایران

سطح پس انداز احتیاطی پایین خانوارها
درصد پایین پوشش بیمه‌ای و نیاز بخش بزرگی از جمعیت به کار روزمره
کم بود نقدینگی و منابع مازاد بنگاه‌ها
رخ دادن در نزدیکی تعطیلات عید و در اوج سطح موجودی بنگاه‌ها
اتکای بخشی از درآمدهای ارزی کشور به توریسم منطقه‌ای
محدودیت شدید منابع بودجه‌ای دولت
بحران و محدودیت‌های شدید در نهادهای بیمه‌ای مثل سازمان تامین اجتماعی
محدودیت واردات و درآمد ارز به دلیل تحریم‌ها
پایین بودن سرمایه اجتماعی/نمادین و قدرت بوروکراسی حاکمیت

خانوار

بنگاه

حاکمیت

اقتصاد ایران و تحریم‌ها

- تحریم به معنی کاهش تنوع زنجیره تامین کنندگان و کاهش اتکای مصرف به واردات است.
- از جنبه مثبت: خو گرفتن اجباری اقتصاد ایران به شرایط تحریمی باعث می‌شود که ضربه ناشی از افت قیمت نفت و اختلال در شبکه تجارت بین الملل کم‌هزینه‌تر باشد.
- از جنبه منفی: در صورت طولانی شدن دوره قرنطینه، وضعیت بسته اقتصاد ایران (Autarky) باعث افزایش **ریسک کم‌یابی** مواد پایه (مثل محصولات غذایی و بهداشتی) می‌شود.

کرونا و اقتصاد ایران

- نیازمند هر چه سریع تر به چارچوب سیاستی روشن و یک پارچه برای:
- «مدیریت انتشار بیماری»: جنبه بهداشتی
- «مدیریت انتظارات جامعه»: جنبه روانی و اجتماعی
- «مدیریت اثرات اقتصادی کرونا»: جنبه اقتصادی
- ما در این اسلایدها فقط روی مورد سوم متمرکز هستیم.

مسیرهای تاثیر کرونا روی اقتصاد ایران

کرونا و اقتصاد ایران: یک تصویر کلی

اقتصاد کلان

تجارت خارجی و
تراز جاری

درآمدها و
هزینه‌های دولت

بنگاه‌ها

نقضا

نقدینگی و نظام
بانکی

زنجیره تامین

خانوارها

هزینه‌های
بهداشت و
پیش‌گیری

عرضه نیروی
کار

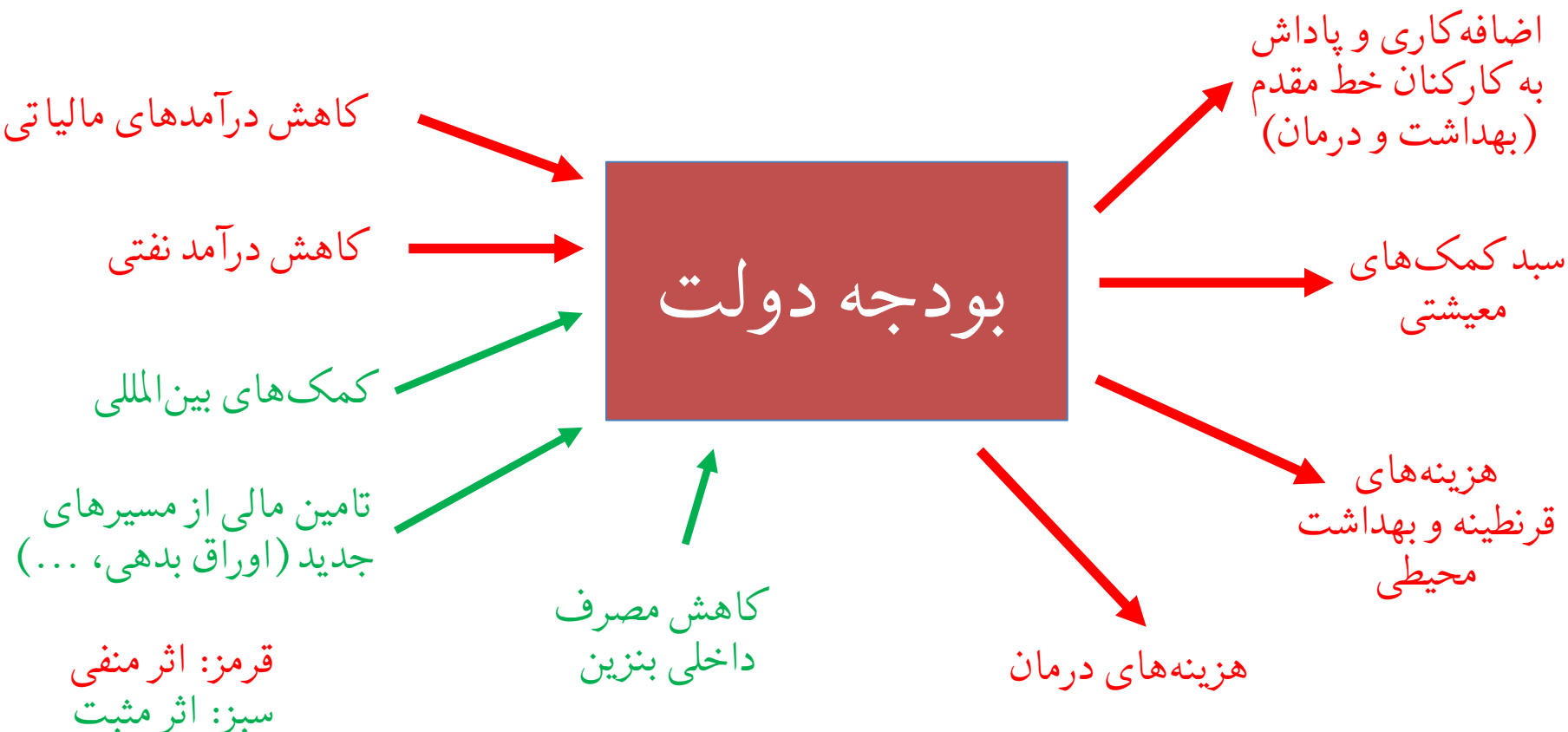
درآمد
(کوتاه‌مدت و
بلندمدت)

مصرف کالاها
و خدمات

کرونا و اقتصاد ایران: شوک به بودجه دولت

ورودی منابع

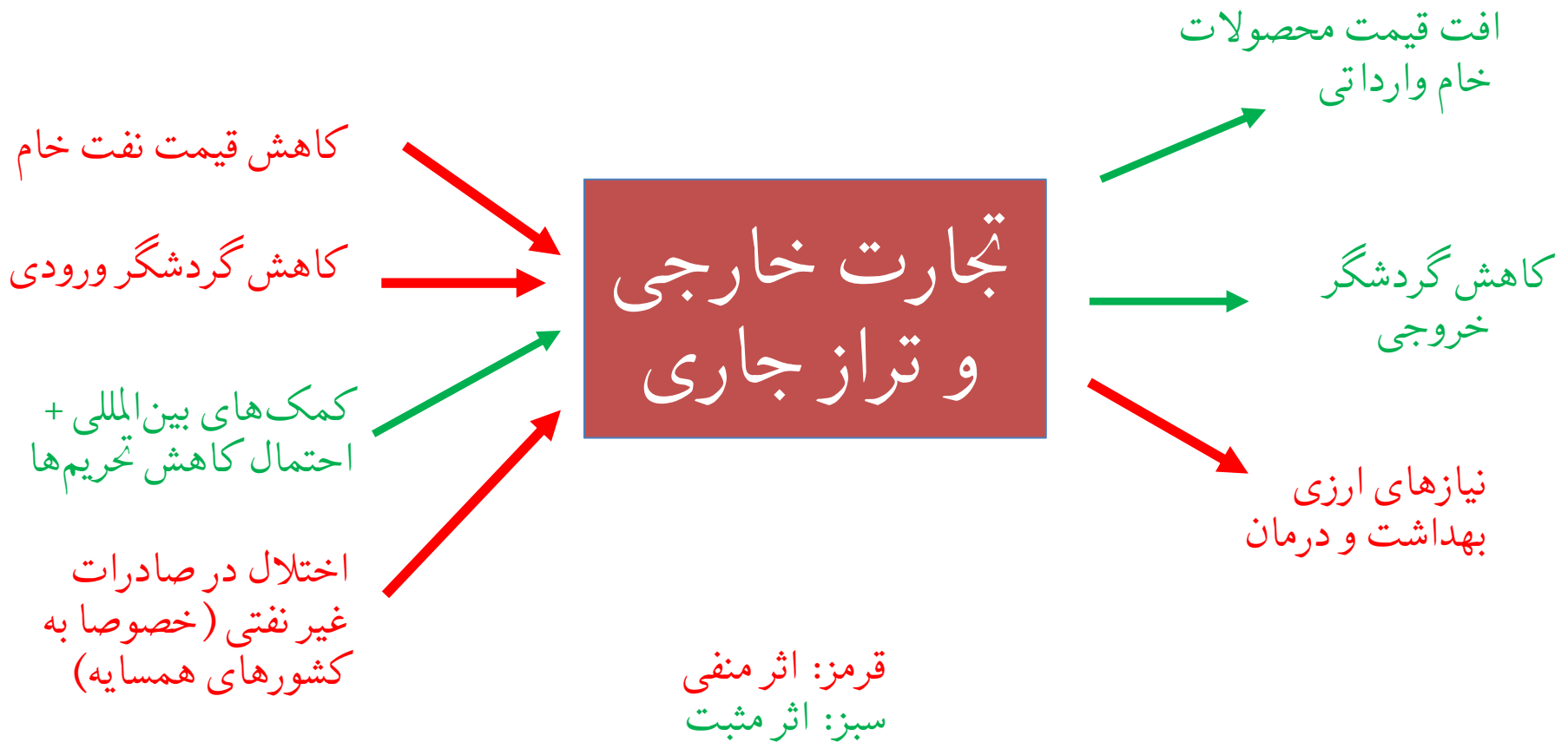
خروجی منابع

کرونا و اقتصاد ایران: شوک به تجارت خارجی

ورودی ارز خارجی

خروجی ارز خارجی

کرونا و اقتصاد ایران: تحلیل خاص بخش انرژی

- در بعد بین‌المللی، کاهش قیمت نفت از حدود ۵۰ دلار به ۳۰ دلار به معنی تقریباً نصف شدن درآمدهای نفتی ایران و اثر منفی روی بودجه خواهد بود (باید به هزینه ثابت تولید هر بشکه هم توجه کرد).
- همین اثر در بخش پتروشیمی و سایر کومودیتی‌های صادراتی مربوط به انرژی دیده می‌شود.
- از طرف دیگر، «**مصرف داخلی بنزین**» احتمالاً به صورت قابل ملاحظه‌ای کاهش می‌یابد و از حجم یارانه پرداختی آن کاسته می‌شود.
- مصرف فرآورده‌ها و محصولات پالایشی در حوزه ضد عفونی و بهداشت و درمان متقابلاً بیش‌تر می‌شود.

کرونا و اقتصاد ایران: تحلیل سطح صنعت

- چارچوب نظری تحلیل بر مبنای شناسایی «شوک‌های تقاضا» و «شوک‌های عرضه» به بخش‌های مختلف اقتصاد است.
- همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، یک ویژگی خاص این بحران این است که هم با شوک تقاضا مواجهیم و هم با شوک عرضه.
- موج‌های شوک‌های تقاضا: کاهش تعاملات اجتماعی، افزایش پس‌انداز احتیاطی، کاهش قدرت خرید
- موج‌های شوک‌های عرضه: کاهش نیروی کار فعال، اختلال در زنجیره تامین، اختلال در نظام تامین مالی

کرونا و اقتصاد ایران: ضربه به سمت تقاضا

- موج اول: کاهش تقاضای صنایع دارای تعامل اجتماعی (کافه، رستوران، هتل، حمل و نقل مسافر و...)

• متأسفانه این صنایع بسیار «کاربر» هستند و کاهش تقاضای آنها می تواند باعث بیکاری بزرگی شود.

- موج دوم: کاهش تقاضای صنایع تولیدکننده خدمات و کالاهای غیرضروری یا لوکس مثل دندان پزشکی، وسایل منزل، پوشاک، خودرو، ...

- موج سوم: اثر کاهش درآمد شاغلان دو موج اول و دوم روی تقاضای کالاهای ضروری مثل صنایع غذایی

شوک تقاضا روی صنایع مختلف

- اولین و مهم ترین قربانی کرونا «بخش خدمات» است که از قضا بیش از ۵۰٪ تولید ناخالص داخلی و حجم بزرگی از اشتغال را تشکیل می دهد.
- صنایع محصولات بادوام و غیر ضروری قربانیان دوم خواهند بود.
- صنایع کالاهای اساسی مثل غذا تاثیر کم تری می پذیرند.
- در این بین، صنایع تولید محصولات بهداشتی و درمانی دچار شوک مثبت تقاضا می شوند.

آیا شوک کرونا اثر ماندگار روی سود صنایع دارد؟ نه لزوما!

- اگر کشوری برای سه ماه نیمه تعطیل شود، آیا درآمد ناخالص داخلی آن کشور لزوماً به اندازه ۲۵٪ کاهش پیدا می‌کند؟
- نه لزوماً! اگر «ظرفیت‌های خالی» وجود داشته باشد، اقتصاد پتانسیل این را دارد که «بخشی» از تولید از دست‌رفته در دوران بحران را بعداً جبران کند.
- شوک مثبت عرضه: عرضه نیروی کار در دوران پسا-کرونا بالا می‌رود و مردم بیش‌تر از قبل کار می‌کنند.
- شوک مثبت تقاضا: بخشی از تقاضای به تعویق افتاده (تعمیر دندان‌ها، سفر، آموزش، خرید لباس، ...) در دوران پس از بحران فعال می‌شود.

آیا شوک کرونا اثر ماندگار دارد؟

- به دلیل تحریم‌ها بخشی از قیود تولید در اقتصاد ایران مربوط به محدودیت واردات مواد اولیه و قطعات است. بنگاه‌ها با ظرفیتی پایین تر از ظرفیت اسمی فعال هستند و احتمالاً بتوانند بخشی از درآمد از دست رفته را در دوره‌های بعدی جبران کنند.
- ولی در صنایعی که «سرمایه» و «ماشین‌آلات» قید اصلی تولید هستند (مثلاً صنایع فرآیندی)، تعطیلی موقت تولید به معنی از دست رفتن ارزش افزوده آن دوره است. در نتیجه ضربه کرونا به سختی قابل جبران است.
- ضمن این که اگر وارد فاز «کنترل اپیدمی بدون واکسن» بشویم که در آن خطر بیماری برقرار می‌ماند، تقاضای سفر و گردشگری برای چند فصل پایین می‌ماند. **این خطر بزرگی برای تقاضای صنایع با ماهیت تعامل اجتماعی است.**

کرونا و اقتصاد ایران: ضربه به سمت عرضه

- مسیر اول (اختلال تولید): تعطیلی موقت کارگاه‌ها و بنگاه‌ها برای رعایت اصول بهداشتی و نیز کاهش عرضه نیروی کار
- مسیر دوم (اختلال زنجیره تامین): کاهش عرضه داخلی یا جهانی مواد اولیه و تجهیزات تولید شده توسط چین و سایر کشورهای صنعتی
- مسیر سوم (محدودیت‌های مالی): کاهش عرضه اعتبارات بانکی به بخش تولید به دلیل تخصیص بخشی از اعتبارات به نیازهای دوران بحران و پسابحران

کرونا و خانوارها: شوک منفی به عرضه کار

- اثر مستقیم روی مبتلایان: خروج موقت یا دائم از بازار کار
- اثر مستقیم روی اطرافیان مبتلایان: خروج موقت از بازار کار
- اثر احتیاطی روی جمعیت سالم: خانه نشینی بخش مهمی از نیروی کار فعال
- اثرات منفی اشغال ظرفیت نظام درمانی روی بیماران غیرکرونایی
- اثرات بلندمدت روحی و روانی و انگیزشی

جمع‌بندی و گزینه‌ها سیاستی

جمع‌بندی: شهروندان

• همه ایرانیان (داخل و خارج) باید خود را برای یک دوره کاهش مصرف و ریاضت اقتصادی آماده کنند. حتی دهک‌های بالاتر جامعه که زندگی‌شان هنوز از رکود اقتصادی سال‌های اخیر تاثیر مستقیم نگرفته بود. توجه کنیم که یک «شوک عرضه» نسبتاً جدی به معنی کاهش ظرفیت تولید و بهره‌وری اقتصاد است و مصرف امروز اجباراً باید مقداری پایین بیاید تا در دوره‌های بعد دچار مشکل نشویم.

- از دست دادن امکان حضور در بازار کار (موقت یا دائمی)
- رکود موقت کسب و کار و کم شدن درآمد
- فشار بیش‌تر به بودجه دولت و کاهش پرداخت‌های دولتی
- هزینه‌های اضافه درمانی و پیش‌گیری
- هزینه کمک به اطرافیان، کارکنان، خیریه‌ها و ...

جمع‌بندی سیاستی: شهروندان

- متأسفانه اقشار کم‌درآمد در این بحران بسیار آسیب‌پذیرتر هستند و باید در اولویت حمایت قرار گیرند.

- تامین حداقل معاش در دوران بحران باید یک هدف سیاستی اصلی باشد.
- سیاست‌های حمایتی (مثل بسته معیشتی و معافیت‌های مالیاتی موقت) باید معطوف به ۵-۶ دهک اول جمعیت باشد.
- طبقات دارای درآمد ثابت و تضمین‌شده (مثل کارمندان دولت) در این دوره وضعیت نسبتاً به‌تری خواهند داشت.

جمع‌بندی سیاستی: مقابله با بحران

- سیاست پولی (کاهش نرخ بهره و گسترش اعتبارات): تحریک تقاضای مصرفی جامعه برای جلوگیری از ورود به رکود ناشی از افت تقاضا، کمک به تامین مالی و اعتباری بنگاه‌ها
- سیاست مالی (کاهش نرخ مالیات): کمک به بنگاه‌ها برای زنده ماندن در شرایط بحران، افزایش تقاضای مصرفی بخش دولتی
- سیاست تجاری (کاهش عوارض واردات): تسهیل ورودی زنجیره تامین برای افزایش ظرفیت عرضه، اطمینان از پایداری زنجیره تامین بین‌المللی مواد غذایی و اساسی وارداتی
- سیاست‌های حمایتی: سبد معیشتی و بهداشتی (خصوصاً برای اقشار ضعیف)

جمع‌بندی سیاستی: مقابله با بحران

- رکود تورمی موجود در اقتصاد ایران بر پیچیدگی راه‌حل‌ها می‌افزاید.
- افزایش کسری بودجه دولت (به خاطر افت درآمد مالیاتی و افزایش هزینه‌های حمایتی و درمانی) می‌تواند موجب تشدید تورم شود.
- با توجه به این‌که بخشی از بحران ماهیت «شوک تقاضا» دارد، سیاست‌هایی مثل «انتشار اوراق بدهی» ممکن است به عنوان یک گزینه سیاستی مطرح شوند.
- چنین سیاست‌هایی ممکن است در خدمت بازپرداخت بدهی‌های دولت به تامین‌کنندگان و حفظ تقاضای موثر کارکنان آنان باشد.

جمع‌بندی سیاستی: تعیین اولویت‌ها

• در وضعیت بحران باید به دقت در مورد اولویت‌ها برای مصرف منابع محدود تصمیم گرفت:

اولویت اول: تامین مالی نظام درمان و پشتیبانی از نیروی خط اول

اولویت دوم: تامین مالی نظام پیش‌گیری و جلوگیری از انتشار

اولویت سوم: اعطای مشوق‌های لازم برای کاهش تعاملات اجتماعی

اولویت چهارم: تامین حداقل معاش و نیازهای بهداشتی شهروندان

اولویت پنجم: کمک به بنگاه‌های آسیب‌دیده برای عبور از بحران

جمع‌بندی سیاستی: تعیین اولویت‌ها

- فراموش نکنیم که در وضعیت فعلی، هزینه «جلوگیری از گسترش بیماری» کم‌تر از هزینه «درمان بیماران» است. پس در اتخاذ تصمیمات قاطع و سریع برای کاهش جدی «تعاملات اجتماعی» نباید تردید کرد. تجربه کشورهای موفق در خاموش کردن بحران هم این را می‌گوید. مشوق‌های اقتصادی (مثل جریمه سفر) هم می‌تواند به کمک این سیاست‌ها بیاید.

- به احتمال زیاد منابع داخلی کشور پاسخ‌گوی مجموعه اولویت‌های ذکر شده نخواهد بود. کمک گرفتن از نهادهای بین‌المللی مسوول جزو حقوق مردم ایران است و باید در دستور کار باشد.

- کمک گرفتن از «چین» با توجه به تجربه موفق این کشور و ظرفیت اقتصادی‌اش می‌تواند یک گزینه جدی باشد.

جمع‌بندی سیاستی: توجه به نقاط اهرمی

- باید حداکثر مراقبت از برپا ماندن و فعال بودن زیرساخت‌های اساسی و بخش‌های کلیدی زیر به عمل بیاید:

- خدمات پایه مثل آب و برق و گاز و شبکه ارتباطات
- نظام بهداشت و درمان
- صنایع تولیدکننده محصولات پایه (مواد غذایی و بهداشتی)
- شبکه حمل و نقل و توزیع
- نظام مدیریت اطلاع‌رسانی و حمایت‌های روحی در دوره قرنطینه

مثال‌هایی از سیاست‌های حمایت از صنایع

• حمایت‌های سمت عرضه

- تسهیل ورود به کسب و کار و لغو مجوزهای غیرلازم
- کاهش عوارض و موانع واردات مواد اولیه
- کاهش موقت بار مالیاتی و تامین اجتماعی بنگاه‌ها
- کمک به تامین سرمایه در گردش

• حمایت‌های سمت تقاضا

- افزایش عرضه وام‌های کوچک به مصرف‌کنندگان و شهروندان (متاسفانه با معضل بحران بانکی، نرخ بهره منفی و محدودیت عرضه اعتبارات هم مواجه هستیم).
- پیش‌پرداخت یارانه‌های نقدی برای یک فصل
- افزایش تقاضای بخش دولتی از طریق انتشار اوراق بدهی و ابزارهای جدید مالی

موضوعات بسیار مهم دیگری در حوزه
اقتصاد وجود دارند که به علت کمبود
زمان و فضا در این اسلایدها پوشش داده
نشدند و جای بحث جداگانه و تخصصی
دارند:

ما فهرست وار به برخی از آنها در اسلاید
بعدی اشاره می کنیم

سایر موضوعات کلیدی مرتبط با موضوع

- اقتصاد نظام بهداشت و درمان: ظرفیت تخت‌های بیمارستانی، تجهیزات ویژه مورد نیاز و نرخ مورد انتظار از مبتلایان با علایم شدید
- زنجیره تامین مواد بهداشتی و درمانی: ظرفیت‌ها و محدودیت‌ها
- مدیریت قیمت و توزیع محصولات اساسی
- شرکت‌های نوپا و صنایع آن‌لاین و نقش آن‌ها در گذر از بحران و دوران پسا-کرونا: یک تحلیل جزئی برای شناسایی **برندگان و بازندگان صنعت آن‌لاین در دوره بحران و پسا-بحران** نیاز است.
- اثرات روی بازارهای مالی، بورس و نظام بانکی

تکرار اسلاید اول: چرا تحلیل لازم است؟

- کرونا اتفاقی منفی برای اقتصاد اکثر کشورهای دنیا است.
- کشورهای شیوع در آنها بالاتر بوده طبعاً در معرض خطرات اقتصادی بیش تری هستند.
- هشدار و تحلیل به معنی «افزودن بر نگرانی» نیست بل که در راستای هوش یار شدن در جهت آماده شدن فعال است.
- فراموش نکنیم که «دیدن آینده از قبل» و «آماده شدن فعال» یکی از راه های مهم برای کاستن از نگرانی و استرس است.

با آرزوی تندرستی و نشاط همه
انسان‌ها و پایان هر چه سریع‌تر این
بحران

فراموش نکنیم که عبور از این بحران
فقط با یک اراده و انضباط قوی
فردی و جمعی و بسیج کردن همه
ظرفیت‌های جامعه ایران ممکن است.